

O redukciji filozofskega besedila na logiko

Maj Bijol

Povzetek

V tem članku bom obravnaval problem uporabe redukcije na logiko za razjasnitve besedila. Pokazal bom, da obstajajo besedila, ki jih ni mogoče reducirati na logiko, pri čemer mora bralec ubrati drugačen pristop, če jih hoče razumeti, namreč razumevanje mora iskati izven samega besedila. Razlog za ireducibilnost najdemo v predmetu vsebine besedila in omejitvi aksiomatičnih sistemov kot takih. Kasneje naslovim Heglovo teoretično rešitev omejenosti aksiomatičnih sistemov v *Fenomenologiji duha*.

Ključne besede: Hegel, Daoizem, logika, hermenevtika, aksiom

Summary

In this article, I will address the issue of using reduction to logic for clarifying texts. I will demonstrate the existence of texts which cannot be reduced to logic, with which the reader must adopt a different approach if he wishes to understand them, namely, to seek understanding outside of the text itself. The cause of their irreducibility can be found in the object of the texts content as well as in axiomatic systems as such. Later I tackle Hegel's theoretical solution of the limitations of axiomatic system in the *Phenomenology of Spirit*.

Keywords: Hegel, Daoism, logic, hermeneutics, axiom

Uvod

Če je Dao izrekljiv,
to ni večni Dao,
če ga je moč imenovati,
to ni večno ime.¹

Vprašanje razumevanja besedila je ovito v vprašanje razjasnitve besedila. Najpogostejša metoda za razjasnitev, ki zahteva najmanj drugega razumevanja, je dati besedilo skozi sito, da ostane samo zaporedje argumentov, njihovih premis in sklepov. Vendar se nekatera besedila ogibajo taki razjasnitvi oziroma jih ni mogoče razumeti z redukcijo na logiko.

Besedila imajo različne pristope do predstavljanja svojih misli. Nekatera so napisana z namenom, da bralcu redukcije sploh ni treba početi, ker že sama izpostavijo logične gradbenike misli v čistem formalnem jeziku. Druga besedila enako izpostavijo strukturo argumentov, vendar v neformalnem jeziku. Tretja imajo v mislih takšno logično zgradbo, vendar jo podajajo implicitno in jo je potrebno izvleči, da se nam prikaže. Nekatera besedila pa namigujejo na logiko v ozadju, vendar se vsak poskus njenega odkritja izkaže za nezadovoljivega. Z redukcijo preprosto ne razjasnimo besedila. Ključ za razumevanje ni podan v samem besedilu. Ne more nam zagotoviti razumevanja, ampak od nas določeno razumevanje že zahteva. Vendar ni problem, da besedilo ne bi razložilo tega kar od nas hoče (na primer, poznavanje misli nekega filozofa), temveč od nas zahteva razumevanje, ki ga lahko dobimo edino z neposredno izkušnjo. Na primer, ne glede na količino prebranih knjig o plavalni tehniki znamo plavati šele takrat, ko se potopimo v vodo in nam uspe ostati na gladini. Bolečino razumemo šele takrat, ko se urežemo in izkusimo na lastni koži to neusmiljeno ostrino, ki nas opozarja na nevarnost. Sámó razumevanje je takega značaja, da ga ni mogoče podati v pisani besedi. Pri takem razumevanju je reduciranje besedila na logiko nezadostno. Ne glede na to koliko bomo analizirali sklepe, razstavljali argumente in preverjali premise, nam bo vedno ostal del besedila nerazjasnjen. Zato moramo prenehati s potrpežljivo analizo in izstopiti iz besedila ter dejansko skočiti v izkušnjo, ki jo zahteva.

Vedno obstaja razdalja med bralcem in besedilom, vedno je prisoten hermenevtični element. Pisec skuša skozi besedilo bralcu posredovati neko misel in se odloči, v kakšni obliki jo bo posređoval. Od tod imajo besedila različne

1 Lao Zi, *Dao de jing*, str. 7.

pristope do predstavljanja svojih misli, ki smo jih (tj. pristope) v prejšnjem odstavku v grobem našteali. Ti se razlikujejo po eksplicitnosti svoje argumentacije in po deležu, v katerem ta zahteva izstop iz besedila. Zgoraj našteje pristope bi potem lahko razvrstili na spekter po eksplicitnosti, od golo očitne simbolne logike do paradoksalnih daoističnih trditev. Za primer lahko na ta način uredimo naslednjih 5 naslovov: *Principia Mathematica*, Spinozova *Etika*, *Bit in čas*, *Tako je govoril Zaratustra*, *Dao de jing*. Besedila bližje formalnemu jeziku bom naslavljal kot formalna besedila, medtem ko bom za besedila na drugi strani spektra uporabljal naziv metaforična besedila. Pristop besedila je ena polovica hermenevtičnega razmerja z bralcem in je izhodišče po katerem bo ta izbral svoj pristop k besedilu. Interpretator namreč ne bo skušal razumeti *Principia Mathematica* z enakim pristopom kot poezijo. Eden izmed pristopov bralca je redukcija na logiko, vendar se omeji izključno na tisto, kar besedilo samo lahko poda in izključuje vse ostalo, saj redukcija samo analizira napisane argumente. Pri metaforičnih besedilih moramo izbrati drugačen pristop, ki vključuje izstop iz besedila, ki ga sicer redukcija na logiko izključuje. Temu drugemu pristopu bom pravil pristop uvida, saj zajema poleg čutne zaznave tudi umevanje sploh. Zaradi tega medsebojnega izključevanja pristop bralca ni spekter, ampak je strogo ločen na redukcijo na logiko in pristop uvida. Za namene tega članka menim, da je ta delitev izčrpna.

»Ali je mogoče razjasniti vsa besedila z logično redukcijo« je vodilno vprašanje. Trdim, da z redukcijo na logiko ni mogoče razjasniti, in s tem razumeti, vseh filozofskih besedil. Glavni razlog za to so aksiomi, s čimer mislim začetne predpostavke logičnega sistema, ki jih zavestno in z namenom postavi subjekt. Vsak logičen sistem se začne z aksiomi, saj so temeljne nedokazane trditve iz katerih se dokazujejo nadaljnji sklepi. Zato so aksiomi nujni vsakemu logičnemu sistemu in s tem tudi redukciji, ker ta skuša izluščiti logični sistem iz besedila. Razvoj problematike aksiomov in redukcije bo potekal v treh delih. Ker je ireducibilnost metaforičnih besedil stvar izkustva, ne le analize, je smiselno, da struktura članka imitira izkušnjo subjekta, ki iskreno skuša reducirati metaforični tekst. Tako v prvem delu pokažemo na obstoj ireducibilnih besedil ravno preko neposredne izkušnje; namreč, da poskusimo reducirati konkreten odlomek. V drugem delu sledi refleksija in vprašanje zakaj smo dobili tak rezultat. Nazadnje, v tretjem delu razširimo naš horizont in upremo pogled k Heglu, kjer vidimo kako se je on spoprijel s problemom ireducibilnosti v svojem logičnem sistemu.

Obstoj ireducibilnih besedil

Odlomek, ki ga bomo poskusili reducirati je vzet iz prve knjige besedila *Lie Zi*, ki je metaforično besedilo. Zaradi tega ni eksplicitno v svoji argumentaciji in idejo, ki jo skuša posredovati v tem odlomku, ne opiše eksplicitno oziroma ne poda eksplicitne utemeljitve vseh logičnih korakov. Z redukcijo bomo skušali izveči utemeljitve v logični verigi. Na ta način bomo začetno in nejasno idejo spremenili v končen in dosleden koncept. Besedo ideja bom uporabljal za izvirno in implicitno sporočilo besedila, medtem ko bo koncept naš izluščen produkt.

Vzeli bomo daoistično idejo bivajočega in ne-bivajočega skupaj z njuno dinamiko, ter izluščili koncept aktualnosti in potencialnosti. *Lie Zi* opiše bivajoče takole:

Stanje, v katerem moč, oblika in snov še niso ločene med seboj, imenujemo bivanje. Bivanje je stanje, v katerem so stvari še povezane med seboj in še ne bivajo neodvisno druga od druge. Če gledaš, ne vidiš ničesar, če mu prisluškuješ, ne slišiš ničesar, če ga zasleduješ, ga ne izslediš, zato se imenuje spremenljivo. Kot spremenljivo ni ujeto v mejah oblike.²

Bivajoče je sestavljeno iz moči, oblike in snovi. Kot temelj še nima specifične oblike, četudi so vse stvari iz njega. Oglejmo si še, kako *Lie Zi* opiše nebivajoče:

Kar je ustvarjeno z zaploditvijo, je smrt, tisto, s čimer zaplojevanje postane zaplojevanje, pa še nikoli ni prispelo do konca. Kar se oblikuje z oblikovanjem, ni nikoli snov; tisto, s čimer zvenenje postane zvenenje, pa ni bilo še nikoli prepoznano. Barve ustvarijo pestre vidne vtise, toda to, prek česar barva postane barva, še nikoli ni postalo vidno. Kar se okusi z okušanjem, so občutki okusa, tisto, s čimer okušanje postane okušanje, pa se še nikoli ni pojavilo. Vse to so učinki ne-bivajočega.³

Vprašanje tu je kako se spreminjajoče bivajoče ustali v kakršno koli obliko, zvok, barvo itd. To je vse bivajoče, ampak v različnih stanjih. To so aktualizacije potencialnih stanj bivajočega. Ne-bivajoče je s tem potencialno in zaradi potencialnosti lahko aktualno postane določena oblika, zvok itd. Brez tega, bi bilo bivajoče statično, četudi nedoločeno. Ta interpretacija ne-bivajočega sledi tudi iz naslednjega odlomka:

Le-to [ne-bivajoče] lahko v sebi združuje nasprotja: kalnost in svetlobo, mehko in trdoto, kratko in dolgo, okroglo in oglati, življenje in smrt itd. Nikakršne vrednosti nima, niti znanja, pa vendar je vsevedno in vsemogočno.⁴

2 Lie Zi, *O praznini*, str. 4.

3 Ibid., str. 5.

4 Ibid., str. 5.

Tu je treba še povedati, da bivajoče ali ne-bivajoče nista ontološki počeli, ampak je oboje utemeljeno v Dau, ki je bilo predstavljeno v odlomku iz začetka članka. Zato ne smemo zanemariti vpliv Daa na bivajoče in ne-bivajoče, saj utemeljeno izraža lastnosti svojega temelja. *Lie Zi* takole predstavi Dao:

Duh globine ne umre, to je Večno žensko.

Pri izvoru Večno ženskega

je korenina neba in zemlje.

Brezkončno se preriva in kaže se,

kot da bi vztrajalo.

Kdor to stori, stori to brez truda.⁵

Dao torej ni statično, ampak se nenehno giblje. Posledično sta tudi bivajoče in ne-bivajoče v nenehnem gibanju, ker sta utemeljena v Dau. Če izvorna ideja besedila (tj. bivajoče in ne-bivajoče) vključuje gibanje, mora izvlečen koncept aktualno-potencialno tudi to izražati, saj je bistvena lastnost ideje.

Oglejmo si pobližje konstantno gibanje Daa in kako se to izraža v aktualnem-potencialnem. Kot že rečeno, zaradi potencialnosti lahko bivajoče zavzame obliko različnih stvari. Ta oblika pa ni konstantna; če bi bila, potem ne bi bilo gibanja v fenomenološkem svetu, torej bi bile stvari nepremične in neminljive. Strogo gledano to sledi iz Daa, ampak možno utemeljitev za nenehno gibanje najdemo v vsakdanjem življenju. Pri tem lahko dvomimo, da se zunanje stvari resnično premikajo, ker je možno, da nas Descartesov zli duh⁶ vara in nam je vsadil spomine premikajočih stvari. Vendar, enako po Descartesu, ne moremo dvomiti, da trenutno razmišljamo o stvari, zdaj o naših spominih in spet o stvari. Zavedam se lastnih misli. Vendar samozavedanje ne sestoji in zavedanja vedno posamezne misli, saj zavedanje proizvede novo posamezno misel, ki bi se je rabilo zavedati, namreč misel zavedanja prejšnje misli. Ker se zaveda samo ene posamezne misli naenkrat, se ne zaveda, da se te misli spreminjajo, saj bi se moralo zavedati več zaporednih misli. Zavedanje posameznih misli bi šlo *ad infinitum* in ne bi doseglo samozavedanja, kajti ta sestoji iz zavedanja spremembe misli, ne le zavedanja misli kot take. Mi se zavedamo lastnih misli in spremembe teh misli, s čimer potrdimo, da se misli gibljejo. Torej, Dao se nenehno giblje in posledično se tudi aktualno-potencialno nenehno giblje. Lahko si predstavljamo, da ko premaknemo neki predmet, se njegovo aktualno stanje spremeni v potencialno in neko

5 Ibid., str. 4.

6 Rene Descartes, *Meditacije o prvi filozofiji, v katerih je dokazano bivanje božje in različnost človeške duše od telesa*, str. 54.

drugo potencialno stanje postane aktualno. Tam kjer je predmet včasih bil je potencialno ali ne-bivajoče.

Če povzamemo, smo idejo bivajočega in ne-bivajočega ter njuno dinamiko izluščili in razjasnili v koncept aktualnosti in potencialnosti. Vendar, to ni edini koncept, ki bi ga lahko izluščili iz iste ideje. Enako bi lahko iz nje izpeljali Heglovo imanentno dialektiko.

Dialektika se nanaša na neko stvar s tem, da je njen obstoj določen samo v lastnem nenehnem gibanju. Stvar se istočasno tretira kot skupek različnih delov in ena celota. Celota je negacija njenih deljenih delov, ampak ravno deljeni deli lahko obstajajo samo če je neka celota, iz katere so deljeni. Torej noben od teh momentov ne obstaja samostojno kot ta stvar. Ko pobližje pogledamo se pokaže, da je njena substanca ravno fluidnost iz enega momenta v drugega, ki je sproženo iz obojestranske negacije obeh momentov. Ta dva momenta sta nasebstvo, kot deljeni deli in zasebstvo kot celota.⁷ Če se vrnemo na Daoizem je ne-bivajoče ravno negacija bivajočega. Nobena stvar pa ni statična oziroma samo bivajoča, saj se Dao nenehno giblje. Zato sta za obstoj stvari potrebna oba momenta, tako bivajoče kot ne-bivajoče. To pomeni, da se vsaka stvar nenehno giblje in za vsak "gib" (četudi temu gibanju ne moremo določiti posameznih samostojnih momentov oziroma je zvezno gibanje) sta nujna tako bivajoče kot ne-bivajoče. Sledi, da ni trenutka v času, ko je stvar popolnoma aktualna ali popolnoma potencialna, kajti ta dva trenutka se zvezno izmenjujeta. Ne moremo določiti trenutka v času, ko je stvar izključno aktualna ali izključno potencialna. Lahko bi pomislili, da stvar zato ne obstaja, ker ni trenutka, v katerem bi bila resnično aktualna, vendar stvar mora nujno obstajati, saj je ne-bivajoče ravno praznina v bivajočem oziroma potencialno obstaja samo v kolikor obstaja nekaj aktualnega. Obe stanji ne moreta obstajati neodvisno (ker ne bi bilo gibanja) in niti ne moreta obstajati istočasno. Njun obstoj je torej ravno fluidnost med bivajočim in ne-bivajočim, kar je fluidnost Daa. Heglova imanentna dialektika je torej koncept, ki se ga da izluščiti iz iste Daoistične ideje kot aktualno in potencialno

Refleksija

Namen redukcije konkretnega odlomka je bila dejanska izkušnja redukcije na logiko metaforičnega besedila. Uspelo nam je izluščiti koncept potencialnega

7 Hegel, *Enciklopedija filozofskih znanosti v očrtu* (1830). 1, *Znanost logike*, § 81.

in aktualnega, kjer smo eksplicitno določili razmerje med bivajočim in ne-bivajočim, s tem pa tudi njuni vlogi in karakteristike. Na kratko je bivajoče tisto aktualno, dejansko, vendar fiksno. Šele s pomočjo ne-bivajočega tj. potencialnega lahko privzame različne in posamezne oblike. Istočasno se, zaradi gibanja Daa, nenehno izmenjujeta. Vendar smo pokazali, da to ni edini možni rezultat redukcije, saj Heglova imanentna dialektika tudi ustreza izvorni ideji. Ob temu dejstvu se vprašanje daje samo od sebe: ali je redukcija uspela?

Redukcija na logiko predpostavlja, da je v besedilu implicitno podan jasen logični sistem, katerega razumevanje pomeni tudi razumevanje celega besedila. Jasen logični sistem je konsistenten. To pomeni, da iz določenih premis ne morejo slediti protislovni sklepi, sicer je to znak protislovnega nabora aksiomov. Če naredimo dva različna sklepa, se moramo prepričati o njuni protislovnosti. Mi smo pri naši redukciji iz istih premis sklepali dva sklepa oziroma koncepta: potencialno-aktualno in Heglova imanentna dialektika. V sledečem koraku se moramo prepričati, ali sta protislovna. Dialektika nujno vsebuje natanko dva momenta, medtem ko ima aktualna stvar lahko več kot dve potencialni stanji. Ena aktualnost ima lahko več potencialnosti, medtem ko v dialektiki ima en moment natanko en nasprotujoč moment, ki je enolično določen kot njegova negacija. To je protislovje, saj posamezna aktualnost ne more imeti natanko ene potencialnosti in hkrati mnoštva potencialnosti. Torej, sta aktualno-potencialno in Heglova imanentna dialektika protislovna koncepta, iz česar sledi, da je nabor naših aksiomov protisloven. Lahko bi ponovno poskusili z drugačnim konceptom, vendar bi morali sintetično preveriti možna protislovja, kot smo to storili zgoraj, pri čemer ne bi bili gotovi, če je naš nabor aksiomov neprotisloven, saj še vedno obstaja možnost protislovnih konceptov, ki jih nismo odkrili. Neprotislovnost nabora aksiomov bi dokončno lahko preverili le z njihovim eksplicitnim podajanjem, tj. jih neposredno artikulirali v jeziku, za kar bi morali vedeti te aksiome. Toda temelj bivajočega in ne-bivajočega (ideje, ki jo skušamo reducirati) v besedilu je Dao, katerega prva določitev v *Dao de jing* pravi: »Zapisani Dao ni resnični Dao«, tj. jezik kot tak ne more zajeti Daa in posledično njegova logična artikulacija tudi ni mogoča. Torej, mi aksiomov tega teksta ne moremo poznati, ker nam jih besedilo ne more podati, kar pomeni, da sploh ne obstaja aksiomatična veriga, ki bi jo lahko izluščili. Redukcija na logiko je bila neuspešna.

Prišli smo do bistva problema ireducibilnosti, ki se pokaže ko neposredno soočimo temelje odlomka in temelje redukcije na logiko. Najprej je redukcija propadla, ker je Dao, kot temeljni predmet odlomka, preko vsakršnega zajema.

Jezik se z njim ne more spopasti, ne more ga opisati in definirati. Posledično ne obstaja aksiomatičen logičen sistem, ki si jemlje Dao za temelj, ker ne more jezikovno podati aksiome za svojo nujno začetno utemeljitev. Dao je realnost, ki presega logično mišljenje. Vendar to implicira, da so logično mišljenje in logične strukture kot take že omejene. Omejuje jih njihov ključen in lastni element. Poskus redukcije je propadel v trenutku, ko smo zahtevali eksplicitno podane aksiome, ki nam jih besedilo preprosto ne more podati zaradi narave predmeta.

Aksiomi

Omejitev logičnih sistemov izhaja iz aksiomov kot takih. Njihova vsebina je nepomembna, kajti nujnost, da obstajajo že pogoji in omeji logični sistem. Aksiomi so prvi členi v zaporedju logičnih trditev, čigar nujnost je, da se jih ne dokaže, temveč služijo kot temelj za izpeljevanje sistema. Tako je z aksiomi že določen ves sistem, ki iz njih sledi. Na primer, Giuseppe Peano je postavil natanko 9 aksiomov s katerimi je v celoti določil naravna števila in adicijo.⁸ Aksiomi so nujni, saj bi drugače vsako trditev lahko dokazali z drugo trditvijo *ad infinitum* in nobena trditev ne bi bila nikdar resnično utemeljena. Aksiomi zato delujejo kot Aristotelsko prvo gibalno. Vendar, začetki so samo v formalnem smislu, torej znotraj logičnega sistema. Cilj s katerim je subjekt postavil aksiom (dokazati neko drugo trditev ali izpeljati najbolj osnovne značilnosti nekega sistema), ali ga preprosto sprejel (samoevidentnost, temelj vere, moralna intuicija, netematizirano predrazumevanje sveta itd.), je izven aksioma samega. Sodobna aksiomatska matematika ni tuja takemu razumevanju aksiomov. Zermelo je objavil aksiome svoje teorije množic, ker je na njih temeljil njegov dokaz Cantorjevega teorema dobre urejenosti.⁹ Tudi v sodobnejšem diskurzu se aksiomi izbirajo po njihovih posledicah, tj. možnih izpeljanih teoremov, npr. problem kontinuuma je še vedno odprt problem v teoriji množic, kjer so aksiomi obravnavani po njihovih matematičnih posledicah.¹⁰ Metodološka utemeljitev aksioma torej leži izven njega samega, s čimer ni več absolutni začetek, in tudi izven formalnega sistema, ki ga aksiom določa. Aksiom, osnovni gradnik formalnega sistema, je predlogiški, tj. utemeljen izven

8 Giuseppe Peano, *Arithmetices principia: nova methodo*, str. 1.

9 Penelope Maddy, »Believing the Axioms. I«, str. 483. Glej tudi Moore, Gregory H. *Zermelo's axiom of choice: its origins, development, & influence*. Dover edition. Dover books on mathematics. Dover Publications, Inc, 2013.

10 Matthew Foreman, »Has the continuum hypothesis been settled?«, str. 60.

logičnega sistema. Posledično ne bo nikakršen sistem z določenimi aksiomi zaobjel celotnega sveta, ker bo najmanj subjekt, ki je podal aksiome in ustvaril sistem, padel izven njega.

Subjekt

Problem aksiomov je, da so odvisni od subjekta, ki jih postavi. Aksiomatični sistemi ne morejo zaobjeti subjekta, ki jih je postavil. Zaradi tega so vedno epistemološko omejeni. Z drugimi besedami je to problem subjekta, ki hoče spoznati svet znotraj katerega sam je in gleda na svet že pogojen z njim. Tako bi rabil popolnoma vedeti najprej kako je pogojen pri tem ko gleda na svet in šele potem bi lahko nastopila prava vednost. Naključno je ravno to problem, ki ga je skušal rešiti Hegel. Aksiomom naše zavesti s katerimi je določeno naše dožemanje sveta pravi Absolut in celoten Heglov sistem je osnovan za namen vedenja tega Absoluta. Ta povezava bo bolj razdelana malo kasneje. Ključno je, da so formalna besedila, ki temeljijo na aksiomatičnih sistemih zaradi katerih jih je mogoče razumeti zgolj z redukcijo na logiko, enako epistemološko omejena. Obsegala bodo svoje polje definirano s naborom aksiomov, ki jih je postavil subjekt s pogojenim in nepopolnim vedenjem, in ničesar več. Filozofska besedila, ki imajo večje epistemološke ambicije potemtakem ne morejo ostati izključno pri logičnih sistemih. Primorana so vpeljati drugačne pristope, bolj metaforične, ter s tem preseči meje aksiomatike. Takšne besedila ni mogoče razumeti zgolj z redukcijo. Tu potrdimo tezo: z redukcijo na logiko ni mogoče razjasniti, in s tem razumeti, vseh besedil.

V tem članku smo se postopoma prebijali do bistva problema ireducibilnosti. Začeli smo z neposrednim vtisom besedila (razlika med formalnimi in metaforičnimi besedili), prešli do pomembnosti bralčevega pristopa (z redukcijo namreč ni mogoče razjasniti vseh besedil), s prstom pokazali na Dao in njegovo neubesedljivost, isti prst preusmerili na aksiome in nazadnje spoznali, da smo mi, ki kažemo s prstom. Šele tu lahko resnično uvidimo moč metaforičnih besedil. Formalna besedila s prizadevanjem po eksplicitni logični jasnosti, vedoč ali ne, žrtvujejo potencial sporočila, ki ga lahko podajo. Dao je hiperboličen primer sporočila, saj po definiciji presega določitve (paradoksalnost določitve, ki zanika vsakršno določitev kvečim okrepi presežnost), a ne rabimo pogledovat k Neimenljivem, da najdemo meje jezika. Čutne izkušnje, kot sta ureznina z nožem ali plavanje, ne moremo razumeti z branjem teksta, niti nam jih redukcija na logiko ne bo razjasnila. Njuno polno razumevanje dobimo samo z izkušnjo. Če še tako banalnega in elementarnega pojava, kot je

občutek ureznine, ne moremo v celoti zajeti v pisavi, kako zelo nedostopen je logiki ves širni spekter subjektovega vedenja. »Niso vse stvari tako razumljive in izrekljive, kot nam po navadi radi dopovedujejo; večina dogodkov je neizrekljiva, zgodijo se v prostoru, v katerega ni nikoli stopila beseda [...]«¹¹

Filozofsko besedilo mora potemtakem vpeljati metaforične pristope, vendar kako metaforični pristopi pripomorejo k klenosti sporočila teksta in dajanju bralcu možnost za razumevanje? Na prvi del vprašanja smo že odgovorili, namreč besedilo zahteva od bralca, da že poseduje določeno razumevanje. Pričakuje, da se je bralec že kdaj urezal. S tem se ogne razlaganju in opisovanju s čimer, v vsakem primeru, bralcu ne bi moralo posredovati polnega razumevanja. Toda s tem bralec izgubi dostopnost redukcije na logiko, ki predpostavlja, da besedilo oziroma temeljni logični sistem v osrčju besedila neposredno poda vse potrebno za razumevanje. Vendar je v interesu besedila, da ga bralec razume. Razumevanje iz izkušnje mu neposredno ne more podati; lahko pa ga spodbudi k tej izkušnji z uporabo literarnih sredstev. Ta ne spadajo striktno v področje filozofije, ampak se križajo s širšim poljem literature. Umetniško pisanje ne daje sterilnih opisov, ampak skuša spodbuditi čustva in občutke v bralcu. Skuša posredovati izkušnjo skozi pisano besedo z uporabo literarnih sredstev, na primer s slogom in strukturo. Nietzsche v *Jutranji zarji* skuša bralca spodbuditi k počasnemu branju:

Nisem zaman bil filolog in nemara sem, še to hočem povedati, učitelj počasnega branja: – konec koncev tudi pišem počasi. [...] Filologija je namreč tista častitljiva veščina, ki od svojega častilca predvsem zahteva, da hodi ob strani, si vzame čas, se upočasni, umiri – kot umetno kovaštvo in poznavalstvo *besede*, ki opravlja zgolj takšno delo, ki zahteva kar največjo natančnost in previdnost, in ji nič ne uspe, če tega ne počne počasi. Ravno zato pa je danes toliko bolj potrebna kot kdaj koli prej, ravno s tem nas privlači in najmočnejše očara, sredi dobe »dela« oziroma brzine, čezmerne in znoječe naglice, ki hoče takoj z vsem »opraviti«, tudi z vsako staro in novo knjigo: [...].¹²

Nietzsche očitno noče samo neposredno posredovati sporočilo počasnega branja, kot ga je opisal v predgovoru. Bralca bo prisilil, da počasi bere preko gostega sloga in kratkih, strnjenih odstavkov. Poglejmo si prvo misel prvega poglavja:

»**Naknadna umnost** – vse dolgo živeče stvari postanejo polagoma tako prežete z umom, da zaradi tega postane neverjeten njihov izvor v neumu. Mar

11 Rainer Maria Rilke, *Pisma mlademu pesniku ; Pisma mladi ženski*, str. 7.

12 Friedrich Nietzsche, *Jutranja zarja*, str. 12.

skoraj vsaka podrobna zgodba o nastanku ne zveni za občutek paradoksnost in pregrešno? Mar dober zgodovinar v bistvu ne *ugovarja* neprestano?»¹³

Pisec je dal vprašanje, ne trditev, v katerega je ovil svojo misel. Bralcu ne ostane drugega kot da bere počasi in potrpežljivo, saj bo samo tako lahko si odgovoril na vprašanje in s tem na avtorjevo misel. Nietzsche je z uporabo literarnih sredstev spodbudil bralca k izkušnji počasnega branja, ker samo tako lahko resnično razume njegovo misel.

Na enak način pričakuje Descartes od bralca *Meditacij*, da se sam spusti na pot dvoma in meditira skupaj z njim. *Meditacije* niso samo še en epistemološko-ontološki sistem vednosti, ampak so predvsem subjektova pot h gotovi vednosti: »Že pred nekaj leti sem opazil, koliko lažnega sem v mladih letih dopuščal za resnično in kako dvomljivo je bilo vse, kar sem potlej postavil na ta temelj, opazil sem, da je zatorej nekoč v življenju treba do tal podreti vse in začeti znova od prvih temeljev, če hočem kdaj v znanostih dognati kaj trdnega in trajnega.«¹⁴ Smoter meditacij je postaviti lastna osebna prepričanja na trdne temelje in zatorej Descartes hoče, da mu bralec sledi v lastnem meditiranju. V ta namen zelo previdno strukturira potek prve meditacije, kjer se napoti ovreči in podreti svoja prepričanja v katerih najde razlog za dvom. Njegova prva tarča so čuti, o katerih je spoznal, da so varljivi in ima zatorej razlog dvomiti v njih. Toda naredi korak nazaj in pravi, da ga mogoče ne varajo o vsem, saj bi bil norec če bi dvomil, da je pred ognjiščem odet v plašč, s peresom in papirjem v roki. Namesto neposrednega dvoma, za katerega ima razlog in upravičilo, poda argument o sanjah češ, da tudi v spancu sanja, da sedi pred ognjiščem odet v plašč, čeprav leži v postelji. Če bi nemudoma začel z hiperboličnim dvomom, bi izgubil bralca in bil oklican za norca. Zato dvom postopoma stopnjuje in šele na koncu prve meditacije vpelje zle demona, ki ga vara v vsem vedenju. Zle demona bi teoretično lahko predstavil že na začetku prve meditacije, ampak bi bil spet oklican za norega, ker bralec ni izkusil radikalno dvomljivost vseh svojih prepričanj. Descartes je s strukturo besedila, torej z literarnim sredstvom, bralca spodbudil k izkušnji dvoma lastnih temeljev. Drugače bralec ne bi razumel negotovost svojega vedenj in smotra poti dvoma v *Meditacijah*.

Primoranje bralca, naj naredi izstop iz besedila, ni redek pojav v filozofiji. Fichte neposredno apelira na bralca: »moja naloga zate, razumni bralec, je ta: da se zares in intimno oveš, kako postopaš, ko misliš: jaz«.¹⁵ Fenomenolog Rudolf

13 *Ibid*, str. 15.

14 Descartes, *Meditacije*, str. 49.

15 Johann Gottlieb Fichte, »Poskus novega prikaza vedoslovja«, str. 272.

Otto posebej poudarja pomembnost izkustva pri razumevanju kategorije numinoznega: »Poslušalcu lahko pomagamo do njenega razumetja samo tako, da ga prek pojasnitve skušamo privedi do tiste točke njegovega občutja, na kateri mu sama vznikne in se je zave.«¹⁶ Temu v nadaljevanju doda: »Pomislimo na trenutek močne in skrajno enostranske religiozne vznemirjenosti. Kdor tega ne zmore ali kdor sploh ne pozna takšnih trenutkov, tega naprošamo, naj ne bere dalje.«¹⁷ Filozofska šola fenomenologije navsezadnje jemlje izkustvo za vsebino svojih besedil. Filozofi se nasploh zavedajo pomembnosti izkustva izven besedila za njegovo razumevanje.

Fenomenologija duha

Vrnimo se k uvodu tega članka. Besedilo sestoji iz dveh delov: vsebina ali misel, ki jo skuša posredovati, ter pristop (način) kako bo to sporočilo posredovalo. Izstop iz besedila (moment pristopa bralca) in spodbuda k izkušnji (moment pristopa pisca) spadata na raven pristopa. Pristop je ločen od vsebine, h kateri pristopa. Raven pristopa in raven vsebine sta razločeni ravni. Ponovimo tudi, da problem aksiomov leži v tem, da ne morejo zaobjeti subjekta, ki jih je postavil. Ne morejo ga zaobjeti, ker subjekt ne ve, kako je pogojen s svetom, ki ga skuša spoznati ko v ta namen postavlja aksiomatične sisteme. Kot sem že omenil, Hegel hoče rešiti ta problem. To stori s tem, da subjekt skozi svoj samorazvoj spozna lastna določila, popolno vedenje samega sebe. Spozna Absolut. Postaviti Absolut kot temelj logičnega sistema je šele začetek prave vednosti, pravi Hegel¹⁸. Aksiomatični sistem, ki zaobjame lastnega »avtorja« je resnična veda. Omejenost aksiomatskih sistemov se enako kaže v razumevanju, ki ga bralec lahko dobi samo z izkušnjo. Tako spoznanje sistem ne more zaobjeti, saj se dogaja v svetu živega subjekta, ki mu vlada Dao, Absolut itd., čigar osnovne vednosti (»aksiomov«) ne vemo. Bralec ne more z razlago popolno razumeti kako se je urezati z nožem, kajti to razume ko se dejansko ureže. To-rej sistem resnične vede, ki zaobjame lastnega »avtorja«, mora obsegati njegovo izkušnjo, ki jo omejen sistem ne more, saj ta ne zaobjame Absoluta. Sistem mora predvideti in imeti za predmet dejstvo, da bo subjekt imel spoznanja, ki jih še ne more izpeljati. Spoznanja, za katere mora bralec narediti izstop. V *Fenomenologiji duha* Hegel začrta razvoj subjekta, ki spoznava samega sebe

16 Rudolf Otto, *Sveto: o iracionalnem v ideji božjega in njegovem razmerju do racionalnega*, str. 11.

17 Ibid., str. 12.

18 Hegel, *Fenomenologija duha*, str. 59.

in na koncu doseže Absolut. *Fenomenologija duha* ni še resnična veda, ampak nastavek, priprava zanj. Četudi sistem popisan v tej knjigi ni popolna realizacija aksiomatičnega sistema, ki obsega lastnega »avtorja«, mora kot zametek posedovati osnovne pogoje končnega produkta. To pomeni, da že zametek mora upoštevati spoznanja subjekta, ki jih ne more izpeljati. Zametek, ki je zapisan pod naslovom *Fenomenologija duha*, ki ga bralec bere, jemlje za predmet vsebine dejstvo, da bo bralec primoran narediti izstop, če bo hotel razumeti spoznanja protagonista knjige. V prvi polovici tega članka smo odkrili, da se mora pristop bralca ujemati s pristopom besedila, če hoče bralec razumeti besedilo. Formalno besedilo bo skušal razumeti z redukcijo, metaforično pa s pristopom uvida, ki vključuje tudi izstop iz besedila. Toda Hegel poenoti raven vsebine in raven pristopa. Vsebina jemlje pristop kot predmet in ga zaobjame. Besedilo zaobjame bralčev izstop iz njega. Bralec bere o izpeljavi izkušnje, ki jo bo moral sam storiti, da bo razumel njeno spoznanje. Samo tako, lahko iz *Fenomenologije duha* nastane aksiomatičen sistem vednosti, ki bo resnično zaobjel svojega »avtorja«.

Konceptualna podlaga poenotenja sloni na pojmih na-sebstva in za-sebstva. V *Fenomenologiji duha* je vedno predpostavljen odnos dveh strani, najbolj pogosto subjekt in objekt, ki sta v razmerju. Nasebstvo pomeni, da je stvar v odnosu z neko drugo in je določena s tem odnosom. Predmet, ki ga kot subjekt obravnavam, je v nasebstvu ker je pogojen z mojim odnosom do njega npr. kot enotna celota ali skupek večih delov. Zasebstvo pa pomeni, da je ta odnos na stvari sami brez drugega. Na primer, jaz, ki se zavedam samega sebe sem v zasebstvu ker sta oba elementa v odnosu jaz sam, moja zavest je torej v odnosu s lastnim jazom, torej s samo seboj. Nasebstvo ima vedno zunanji element, medtem ko ga zasebstvo nima, je v vakuumu. Za protagonista se razlika izraža kot zavedanje oziroma nezavedanje. Nekaj se lahko dogaja na subjektu (npr. v njegovi zavesti oziroma duševnosti), ampak se tega ne zaveda in je zato samo nasebstvo. Ko se pa subjekt zaveda tega dogajanja pa postane za njega, torej zasebstvo. Mi kot bralec vidimo vse kar se dogaja na subjektu, torej vso nasebstvo, ki je izpeljano in argumentirano kot teorija, subjekt pa se zaveda samo določenega dela, tisto zasebstvo. Do tega zasebstva pa ponekod pride samo skozi izstop oziroma neposredno izkušnjo.

Izkušnja subjekta kot predmet vsebine je jasno razviden v poglavju »svoboda samozavedanja; stoicizem, skepticizem in nesrečna zavest«¹⁹. Ko zavest (subjekt, protagonist) postane svobodno samozavedanje, torej da je lahko

19 Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *Fenomenologija duha*, str. 110.

istočasno v odnosu z nekim predmetom in popolnoma neodvisno samostojna, pride do *mišljenja* (kot temu pravi Hegel). Predmet tega mišljenja je pojem in pojem se zave, da je enak zavesti, da je *moj* pojem. Pojem vaze se zave, da ni ta vaza sama, ampak da tudi ni ločen od zavesti. Torej zavest se zdaj lahko oddalji od zunanjega sveta nazaj v svoje mišljenje. Temu Hegel pravi stoicizem, kjer zunanji svet nima vpliva na zavest ampak je le ta enotna v sami sebi. Stoična zavest bi najraje živela popolnoma ravnodušno do življenja, ker je edino v kar je lahko prepričana in gotova ona sama. Ampak problem nastane, ker je skozi praktično življenje prisiljena sama sebi razjasniti pojme kot so »dobro«. Tega pa sama v sebi ne more storiti, ker je čista misel prazna, brez vsebine. Tako je primorana jemati vsebino iz zunanjega sveta v katerega ni gotova, da lahko sploh živi. S tem pa zapade v skepticizem, ker izkusi, da je ničesar razen lastnega obstoja ne more potrditi (*cogito ergo sum*). Tu se pojavi naslednji problem: na eni strani je primorana jemati vsebino iz zunanjega sveta, ampak bi pri tem negirala lastno svobodo katere se zaveda, ker bi bila spet določena s strani predmeta s katerim je v odnosu. Zato negira vse, kar je določeno in se razlikuje od njene misli, ker tako potrdi svojo svobodo v iskanju resnice (da lahko sama presodi kaj je resnica). Po drugi strani pa ne more živeti v konstantni negaciji vsega drugačnega od nje in je prisiljena razpustiti svojo svobodo in določenost. Negacija prvega vodi v drugo kar spet vodi v prvo. Je v boju sama s sabo. Praktično tak skepticizem pomeni, da nekdo ne verjame in ne zaupa kakršnemkoli znanju ali prepričanju, ki mu je podan. Še več, začne dvomit v lastno znanje, ki ga ima od prej. Torej je oseba brez prepričanj. Tako pa ni mogoče živeti. Še v svoje lastno iskanje zadovoljstva ali kakršnegakoli cilja ni prepričan. Tava iz momenta v momenta preprosto ker mu tam kjer je zdaj ne ustreza. Ni politično aktiven, ne more soditi o umetnosti, niti o morali. Vendar, ko se prepusti zunanjemu svetu, je pa nesvoboden, sledeč najnovejšem prepričanju, ki mu je dano.

Subjekt je prej kot mislil, predvsem živel in izkušal momenta stoicizma in skepticizma. Kljub teoretični izpeljavi, ki jo Hegel podaja, je subjekt prišel do zaključkov preko neposredne izkušnje. Posledično, če bi hotel bralec resnično razumeti njegov razvoj bi moral sam izkusiti tak radikalen skepticizem. Vidimo, da Hegel izpeljuje in razlaga izkušnjo, ki bi jo bralec moral izkusiti, s čimer je protagonist knjige enačen z bralcem. Toda nuja po izstopu se stopnjuje. Heglova izpeljava je zaenkrat večji meri zadostna za razumevanje. Ne more podati popolnega razumevanja, saj je predmet razlage ravno izkušnja, toda bralec lahko sledi logičnim sklepom izpeljave. Po Heglu, iz skepticizma zavest nato nadaljuje v zavedanje lastne razdvojenosti in spozna, da kljub razdvojenosti je

še vedno ena zavest, na kateri se to dogaja, od koder se izpeljava nadaljuje vse do konceptualnega vrha poglavja, do pojma in predstave »uma, zagotovosti zavesti, da je v svoji posameznosti absolutna *na sebi* ali vsa realnost«, pri čemer se subjekt nato vedno zaveda, da ko spozna svet zares spozna lastno zavest, kar je osnovna trditev za Heglov celotni nadaljnji sistem. To je trenutek, ko je bralec prisiljen narediti izstop. Če je prej lahko z polovičnim razumevanjem sledil izpeljavi je zdaj zadel ob zid. Pojem *Uma* ne more razumeti iz Heglove izpeljave, ampak mora sam prehoditi pot subjekta, ki ga je spremljal celo poglavje. Hegel to eksplicitno napiše: »[...] zakaj ona pozabljen pot je dojetje te neposredno izražene trditve. In prav tako je tistemu, kdor te poti ni opravil, ta trditev, če jo sliši v tej čisti obliki – zakaj v neki konkretni podobi jo postavi pač sam – nedojemljiva.«²⁰

Hegel vzame izkušnjo in razvoj subjekta za predmet vsebine, kar pomeni, da vsebina obravnava izstop oziroma izkušnjo potrebno za razumevanje. Spomnimo se, da za vsebino Descartesovih *Meditacij* in Nietzscheje *Jutranje zarje* izstop nebitven, temveč samo vmesen korak v bralčevem razumevanju. Za vsebino *Fenomenologijo duha* je isti izstop bistven, kajti prav izkušnjo, ki jo bralec hoče doseči z izstopom, obravnava in izpeljuje. Bralec imitira protagonista knjige, s tem ko naredi izstop, da bi izkusil tisto, kar je izkusil protagonist, čeprav je bralec že prebral izpeljavo istega izkustva. Ko bralec sprevidi, da pristop redukcije na logiko ne bo zadosten (Hegel mu to brez dlake na jeziku pove) in izstopi iz besedila, se poenoti s protagonistom *Fenomenologije*. S tem je Hegel združil ravni vsebine in pristopa. V še omejenem in nerealiziranem sistemu je zaobjel tudi tisto izkušnjo subjekta, za katero mora bralec narediti izstop. *Fenomenologija duha* postavi temelj resnične vede kot aksiomatičnega sistema, ki lahko zaobjame lastnega »avtorja«, kar pomeni, da sistem ni več omejen, četudi je realizacija še v potencialnosti razvoja univerzalnega duha.

Zaključek

Beseda »mistika« je beseda zunanjega opazovalca. Njemu se zdijo besedila, misli in pojavi mistika zamegljeni, skriti ter nerazumljivi. Latinsko *mysterium* izvira iz grškega *μυστήριον* (*mústērion*), ki ima za koren *μύσθης* (*mústēs*) kar pomeni iniciat²¹. Ta je pa zaznamovan z iniciacijo, dogodkom oziroma njegovo

20 *Ibid*, str. 126.

21 Hriberšek, *Šolski grško-slovenski slovar*, »μύσθης«, poskus dostopa 9. 5. 2026 <https://franja.si/iskanje?sl=grc&tl=sl&q=mystes>.

izkušnjo dogodka. Iniciat je drugačna oseba, saj ga je izkušnja iniciacije spremenila in šele kot spremenjen, kot nov človek, lahko vstopa v *mysterium*. Drugega načina ni. Novo razumevanje ne bi mogel dobiti skozi predavanje ali branje misterija oziroma o misteriju. Razumevanje se ne začne niti se ne konča pri branju besedil, temveč v obeh skrajnostih domuje v subjektu. Filozofija je vedno vezana na subjekta in on se mora tega zavedati. Na njem je, da postane iniciat. Vpeljava ni dovolj.

Formalna besedila so omejena, ker so logični sistemi omejeni zaradi aksiomov. Nekatera spoznanja ne morejo zajeti in izpeljati po nujnosti. Besedilo mora ubrati drugačen pristop k tistemu ireducibilnemu, če hoče ohraniti njegovo klenost in resničnost. Tekst se upre na zahtevo, da bralec sam pride do spoznanja; da dobi izkušnjo, ki do njega vodi. Na to pot mu besedilo lahko pomaga z raznimi literarnimi sredstvi, s katerimi spodbuja želeno izkušnjo. Toda končno odločitev naredi bralec. On mora opustiti redukcijo na logiko in zavzeti drugačen pristop. Ločiti se mora od sveta besedila in izstopiti v svet, kjer sam biva, kajti tam najde izkušnjo. Njegovi logični sistemi so omejeni in mu ne morejo podati tega zaklenjenega spoznanja, ker je njegovo samospoznanje omejeno. Hegel reši ta problem v teoriji in naredi nastavek že v *Fenomenologiji duha*, namreč besedilo naredi bralčev izstop in izkušnjo za predmet svoje vsebine. Vsebina in pristop k njej se poenotita. Vsekakor je sistem, ki resnično zaobjame svojega »avtorja« še daleč v prihodnosti in razvoju Duha. Absolut nam je zaenkrat še nepoznan in ovit v gosto meglo.

Filozofiranje se pritiče subjektovem notranjem življenjem. Formalna besedila, ki tega ne upoštevajo, so epistemološko omejena. Logični sistemi tega *a priori* niso zmožni upoštevati, kajti avtor je izven njihovega dosega zaradi predlogiškosti aksiomov kot takih. Metaforična besedila so lahko nejasna, dvoumna, na pogled neutemeljena, ampak samo tako ohranijo integriteto ireducibilnega spoznanja. Ne glede na to, kako dostopna je redukcija na logiko, metaforičnim besedilom ne pride do živega. Na bralcu je, da naredi izstop nazaj v svoj lastni svet in izkusi, kar besedilo od njega zahteva. Takega spoznanja ni mogoče izsiliti, se ob njem pomuditi. Niti ni nujno, da lahko bralec namerno stopi v želeno izkušnjo niti, da sploh ve kakšno izkušnjo išče. Mogoče bo kasneje besedilo ponovno odprl, ovit v plašč pred kaminom in bo nekaj več razumel.

Viri in literatura

- Descartes, Rene. *Meditacije o prvi filozofiji, v katerih je dokazano bivanje božje in različenost človeške duše od telesa*. Prev. Primož Simoniti. Ljubljana: Slovenska matica, 2004.
- Foreman, Matthew. »Has the continuumhypothesis been settled?« V *Logic Colloquium '03*, 1. izd., uredil Viggo Stoltenberg-Hansen in Jouko Väänänen. Cambridge University Press, 2017. <https://doi.org/10.1017/9781316755785.005>.
- Giuseppe Peano. *Arithmetices principia: nova methodo*. With Harvard University. Fratres Bocca, 1889. <http://archive.org/details/arithmeticespri00peangoog>.
- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. *Fenomenologija duha*. Prev. Božidar Debenjak. Ljubljana: Društvo za teoretsko psihoanalizo, 1998.
- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. *Enciklopedija filozofskih znanosti v očrtu (1830). 1, Znanost logike*. Prevedel Marko Bratina, Zdravko Kobe, Urban Šrmpf, in Goran Vranešević. Krtina, 2021.
- Fichte, Johann Gottlieb. »Poskus novega prikaza vedoslovja«. Prevedel Zdravko Kobe. *Problemi* (Ljubljana) 3/4, št. 40 (2002): 271–81.
- Lao Zi. *Dao de jing*. Prev. Maja Milčinski. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2009.
- Lie Zi. *O praznini*. Prev. Maja Milčinski. Ljubljana: Založba Sophia, 2006.
- Maddy, Penelope. »Believing the Axioms. I«. *The Journal of Symbolic Logic* 53, št. 2 (1988): 481–511. <https://doi.org/10.2307/2274520>.
- Moore, Gregory H. *Zermelo's axiom of choice: its origins, development, & influence*. Dover edition. Dover books on mathematics. Dover Publications, Inc, 2013.
- Nietzsche, Friedrich. *Jutranja zarja: misli o moralnih predsodkih*. Ljubljana: Slovenska matica, 2004.
- Otto, Rudolf. *Sveto: o iracionalnem v ideji božjega in njegovem razmerju do racionalnega*. Prev. Tomo Virk in Brane Senegačnik. Ljubljana: Nova revija, 1993.
- Rilke, Rainer Maria. *Pisma mlademu pesniku ; Pisma mladi ženski*. Prev. Kajetan Kovič. Ljubljana: Študentska založba, 2006.
- Šolski grško-slovenski slovar*. »μύστικς«. uredil Matej Hriberšek. ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, 2024. <https://franja.si/iskanje?sl=grc&tl=sl&q=mystes>.